

LABORA-FONTBERNAT. ESTUDI D'UNA ARMA CREADA PER LES INDÚSTRIES DE GUERRA DE CATALUNYA DURANT LA GUERRA CIVIL (1936-1939)

Albert HORTS

Premis Salvador Reixach 2015. Àmbit Social

1. INTRODUCCIÓ

Aquesta és la història d'una derrota, en la qual van participar diferents factors, i un d'ells va ser el pertinaç desig d'ocultar uns fets o, si més no, d'ignorar-los. I l'oblit, com és sabut, condueix al no-res. A la derrota, en últim terme.

Aquesta és la història d'una indústria forjada a Catalunya que, tot aprofitant unes indústries metal·lúrgiques ja existents, va posar-se al servei d'una guerra. I en aquest gest, com diu l'abat de Poblet Josep Alegre i Vilas, es posà de manifest com *“la imaginació i capacitat d'un poble que es desvetlla, s'adapta a qualsevol circumstància”*.

I aquesta també és la història d'un home amb una gran visió d'estat que va permetre, gràcies a la seva escrupolositat, guardar durant prop de quaranta anys documents de tota mena: l'expresident Josep Tarradellas i Joan (1899-1988). Els prop de dos milions de pàgines de documents, perfectament estructurats en diferents sèries i seccions, han estat el punt de referència per conèixer què va succeir a Catalunya durant la Guerra Civil. Sense aquest

material avui no podríem parlar de les indústries de guerra a Catalunya i, per descomptat, tampoc no podríem haver confegit aquest treball de recerca.

Però la història que vull explicar, emmarcada en un context més ampli, només és una petita mostra del que va succeir al nostre país: la fabricació d'una arma, el subfusell Labora-Fontbernat, en una fàbrica d'Olot, la F-15. L'arma és, per si sola, una mostra representativa del que van suposar les Indústries de Guerra a Catalunya.

Ambdós fets, la creació d'unes indústries de guerra catalanes i la fabricació del subfusell, comparteixen una sèrie de trets que fan del Labora-Fontbernat quasi un reflex del marc que va fer possible la seva fabricació: l'esforç i la tenacitat van possibilitar el seu naixement; les dificultats de tot tipus van ser presents al llarg del desenvolupament de totes dues accions; els misteris que envolten les ubicacions dels diferents tallers de guerra són similars als enigmes dels diferents llocs de fabricació del subfusell; i, per acabar, la sort final de les indústries de guerra catalanes i del subfusell Labora-Fontbernat, obligades a "desaparèixer" i caure en l'oblit o la ignorància, també ha estat la mateixa.

1.1. OBJECTIUS

L'objectiu que persegueix el meu treball de recerca no és altre que donar a conèixer al lector, mitjançant la investigació i la documentació, l'existència en un passat de les fàbriques d'armament a Catalunya durant la Guerra Civil Espanyola: el seu origen, les seves característiques, la seva organització i la seva desaparició.

La història ha silenciada la feina feta per les indústries de guerra a Catalunya per motius diversos: per un costat, el propi secretisme que envoltava el treball de les factories durant la guerra, per no proporcionar dades a l'enemic, no ha ajudat que es guardessin gaires documents relatius a aquestes fàbriques -la qual cosa implica una de les grans dificultats que he tingut per elaborar el treball, com més endavant explicaré-. Però, hi ha una altra raó: la victòria dels nacionals va sumir tot allò que procedia del govern republicà, en aquest cas les indústries de guerra catalanes, en el més profund abandonament. Es fa certa la dita que "allò que no es recorda, és com si no hagués existit"; en altres paraules, no ser capaços de mantenir en la memòria uns fets ve a ser el mateix que negar-ne l'existència.

Les indústries de guerra estaven repartides per diferents indrets de Catalunya i en un primer moment em vaig preguntar si n'hi podia haver hagut alguna a la meua ciutat, a Figueres. Vaig descobrir que era així, però en intentar investigar més profundament aquesta circumstància, vaig trobar que no hi havia informació suficient, ni tan sols a l'Arxiu Comarcal de Figueres, i vaig concloure que un treball sobre aquesta temàtica no seria factible. Les úniques dades que posseeixo sobre els tallers de Figueres (Comitè Metal·lúrgic i Comitè Metal·lúrgic núm. 3) són comentades en un apartat del treball.

A continuació i seguint el mateix criteri de proximitat, vaig escollir la fàbrica de guerra situada a Olot, coneguda amb el nom de F-15, que va destacar per la producció del peculiar subfusell Labora-Fontbernata. I així, arribem a l'enunciació completa del tema que articula l'objecte d'estudi del meu treball:

1.2. HIPÒTESI

De sempre m'han interessat les armes, especialment les contemporànies, i el meu oncle, propietari d'una botiga d'armes, sempre s'ha mostrat propens a satisfer la meva curiositat. Va ser ell qui, per primera vegada, va esmentar la possibilitat de fer un treball d'investigació sobre les indústries de guerra a Catalunya durant la Guerra Civil.

La meva reacció va ser de sorpresa ja que, malgrat la meva afició, ignorava l'existència en un passat de fàbriques d'armament catalanes. El meu estupor va anar en augment quan, a continuació, em va dir que una de les fàbriques de guerra estava ubicada a Olot. A mi em semblava que Olot era una ciutat allunyada del centre de Catalunya i, per tant, em va estranyar l'elecció de l'emplaçament de la fàbrica. Però encara quedava una última revelació per part del meu oncle: en aquesta fàbrica s'havia creat una arma pròpia, el subfusell Labora-Fontbernat. No cal dir que aquesta última afirmació va encendre la metxa de la meva curiositat.

I així es va iniciar el meu treball i, amb ell, un ampli ventall de preguntes:

- Quan van sorgir les indústries de guerra? Per quina raó? Com estaven organitzades? On estaven? Hi treballava molta gent? Per quin motiu se'n desconeix majoritàriament la seva existència?
- Per què a Olot hi havia una fàbrica d'armes? Què produïa exactament? En queda algun vestigi? Els olotins saben que va existir? Queda algun antic treballador viu? Quin record té d'aquella experiència?
- Com era el Labora-Fontbernat? Per quin motiu van decidir fabricar-lo? En queda algun exemplar?

He intentat resoldre aquestes preguntes al llarg del meu treball, i dic "intentat", perquè, o bé la informació sobre el tema no existeix, o bé és de difícil accés; sense oblidar que algunes de les dades són dispars.

Per tant, més que partir d'una "hipòtesi", el meu treball parteix d'unes incògnites a les quals pretenc donar resposta.

1.3. METODOLOGIA

Per a la correcta elaboració del treball de recerca, he seguit un procés metòdic i sistemàtic, sempre tenint en compte les indicacions i consells del meu tutor de treball.

El meu treball de camp no ha consistit en cap experiment, sinó en una laboriosa tasca d'investigació sobre el passat ennuvolat de les indústries de guerra catalanes, com qui busca punts marcats de forma incerta en un mapa d'una ciutat que no coneix.

Aquesta recerca m'ha portat per diferents llocs de Catalunya, parlant amb moltes persones diferents, des de simples ciutadans fins a arxivers i experts en el tema, fent indagacions com un detectiu. En aquest viatge he rebuscat en documentació antiga (com qui busca una agulla en un paller), per exemple, en els padrons de contribució industrial d'Olot dels anys quaranta o entre els groguencs i polsegosos papers de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià. Però, també, la recerca m'ha exigut llegir i visionar material existent sobre el tema, i saber-lo resumir, estructurar i contrastar; tasca que no sempre ha estat fàcil per l'escassetat d'informació i per la disparitat de dades. A continuació, concretaré els passos que he seguit.

Primerament, vaig realitzar una ampla recerca informativa, a través de llibres, revistes, tesis, documentals i pàgines web sobre la Guerra Civil, les indústries de guerra i, particularment, sobre el subfusell Labora-Fontbernat. Així, i de mica en mica, vaig començar a assabentar-me de la temàtica del meu treball.

Gràcies a les coneixences del meu oncle, vaig contactar amb un descendent d'un treballador de la F-15, Alexandre Cuadrado. Després de dues llargues entrevistes amb ell i gràcies a tota la documentació gràfica, fotogràfica i testimonial de què disposa, em vaig poder fer una idea més acurada sobre la temàtica del treball. A més, A. Cuadrado ha anat col·leccionant diversos objectes relacionats amb la Guerra Civil, entre els quals es troba un subfusell Labora-Fontbernat. També he tingut l'oportunitat d'entrevistar un descendent del propietari de la F-15, en Matias Casanyer, que em va aportar més informació sobre la fàbrica olotina.

Després d'haver conegut de primera mà les impressions sobre les indústries de guerra a Catalunya per part del senyor Cuadrado i del senyor Castanyer, es feia obligatori consultar l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià (AMTM), situat al monestir de Poblet. Un cop obtingut el permís per consultar el fons documental de l'arxiu, vaig anar-hi i vaig tenir la gran satisfacció de trobar documents, expedients, factures, llibres tècnics sobre les armes fabricades i fotografies de gran qualitat. Tot aquest material anava ampliant les dades de què disposava sobre la temàtica del meu treball de recerca, encara que es tractava d'una informació dispersa i inconnexa.

Si de l'AMTM en surt allò que és essencial a nivell de documentació, no és aquest l'únic arxiu que he consultat. Calia apropar-se més a la F-15 i per això vaig adreçar-me a l'Arxiu Comarcal d'Olot, on vaig aconseguir informació valuosa sobre com es va formar la F-15.

Per últim, per a la correcta realització d'aquest treball m'he vist obligat a buscar en persona a través dels carrers i places d'Olot, preguntant a més d'un olotí –amb respostes disperses o silencis- les restes dels tallers de la F-15, i emportant-me més d'una decepció i més d'un dubte.

1.4. FONTS D'INFORMACIÓ

La primera cosa que cal consignar, arribats a aquest apartat, és la dificultat que he experimentat per obtenir dades per al meu treball. No falta informació sobre les indústries de guerra –la tesi doctoral de Francisco Javier de Madariaga, *Las industrias de guerra de Cataluña durante la Guerra Civil*, aporta moltes dades-, però escassegen les explicacions relatives a la F-15 i al subfusell Labora-Fontbernat. En ocasions, fins i tot les dades que he pogut obtenir són equívokes i, a vegades, contradictòries.

Lamentablement, a més, alguns dels protagonistes de les indústries de guerra han mort (cas d'Alexandre Cuadrado, Ricard Simon o el propietari de Can Castanyer). Llevat del fill d'A. Cuadrado i d'en M. Castanyer, nét del propietari de Can Castanyer –seu de la F-15- els familiars més directes dels altres protagonistes no disposen de “records” de l'estada del seu pare (és el cas, per exemple, de la filla de R. Simon, Carme Simon, bibliotecària de la biblioteca Marià Vayreda d'Olot). Per acabar-ho d'arreglar, alguns estudiosos del tema, com l'historiador i exmilitar Gabriel Cardona Escanero o, es-

pecialment, Jordi Pujiula Ribera, historiador i cronista d'Olot, també han mort fa poc. M'hauria agradat poder contactar amb ells, per conèixer millor la temàtica que m'ocupa.

Un cop explicat el problema de les fonts d'informació, passaré a explicar quines han estat les meves principals fonts d'estudi.

La recerca bibliogràfica per tal de conèixer les indústries de guerra a Catalunya s'ha basat en llibres escrits per estudiosos del tema, articles publicats en diferents revistes, documentals de televisió, tesis doctorals, pàgines web, etc., que han facilitat la comprensió de la matèria del treball de recerca. En aquest apartat, vull destacar la impressionant tesi doctoral de F. J. de Madariaga, de més de 800 pàgines, sobre les indústries de guerra a Catalunya, així com el documental de TV3, *Del pintallavis a la bala*. Ambdues fonts d'informació han estat molt útils i cadascuna d'elles té un lloc destacat en aquest treball.

Cal subratllar també la importància del fons documental de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, que inclou des de fotografies a correspondència, des de gràfics de producció a factures, des de plànols d'arquitecte a llibres de fabricació d'armes. Les fotografies -1.182, una quantitat extraordinària- són d'una gran qualitat i van ser fetes per professionals amb la voluntat de deixar constància de tot l'esforç que s'estava realitzant i de fer propaganda de guerra. Especialment destacats són els informes escrits pel mateix Tarradellas (*Report d'actuació i L'obra de la Comissió de la Indústria de Guerra*), així com les publicacions tècniques de la Comissió de la Indústria de Guerra, dedicades a l'explicació del material bèl·lic fabricat. Concretament hi ha 28 volums, un referent al subfusell Labora-Fontbernat.

Aquest arxiu recull el llegat deixat pel president Josep Tarradellas, que va escriure uns amplis informes sobre la producció d'armament, les quantitats fabricades i els estudis tecnològics per crear-lo. Aquesta documentació, com tota l'altra relativa al període republicà, va estar amagada en bidons de benzina segellats i enterrats sota les vinyes de la finca del Clos de Mosny, en el poble de Saint Martin-le-Beau, a la Turena francesa, durant la Segona Guerra Mundial, per tal d'evitar que els escorcolls de les tropes nazis -la Gestapo va registrar tres cops la casa- els poguessin trobar. Era allà on s'havien instal·lat els pares de Josep Tarradellas en exiliar-se. En els mo-

ments en què Europa patia els estralls de la II Guerra Mundial, ells van saber guardar el testimoniatge d'una etapa de la nostra història. Aquesta documentació va tornar a Catalunya ara fa trenta-sis anys, el 1977, en arribar Tarradellas a la presidència de la Generalitat. I ell i la seva esposa, Antònia Macià, van decidir el dia 23 de març de 1980 dipositar el fons documental al monestir de Poblet i donar a l'arxiu el nom de la seva filla, Montserrat Tarradellas i Macià. (AMTM) «*Tarradellas va tenir 38 anys per destruir-los, però no ho va fer*», apunta la directora de l'arxiu, Montserrat Catalan, que subratlla la voluntat de l'expresident Tarradellas de deixar constància escrita de tot.

Altres fonts d'informació han estat els escassos protagonistes que van sobreviure a l'experiència de la Guerra Civil; en concret, com ja havia esmentat anteriorment, el fill d'un treballador de la F-15, Alexandre Cuadrado; i Matias Castanyer, nét del propietari de la F-15. No he pogut veure un documental realitzat per Olot TV, en el qual s'entrevista Ricard Simón, antic administrador d'aquesta fàbrica i fill del propietari dels tallers de Can Simón (que també formaven part de la fàbrica núm. 15), malgrat les nombroses gestions que he fet per aconseguir-lo (parlar amb Carme Simón, filla de R. Simón, trucar a Olot TV moltes vegades i anar-hi personalment de manera infructuosa). Fins i tot l'arxivera d'Olot, Anna Bonfill, va intercedir sense èxit en la meua petició.

No menys important ha estat la col·laboració de l'Arxiu Comarcal d'Olot i el Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca (PEHOC). La documentació conservada a l'Arxiu Comarcal ha permès la identificació de les fàbriques i els tallers sobre el terreny.

Un cop acabada aquesta breu anticipació del que serà el meu treball de recerca i prosseguint amb la seva lectura, passem pàgina per endinsar-nos en l'ígnit món de les indústries de guerra a Catalunya.

2. LA INDÚSTRIA DE GUERRA A CATALUNYA DURANT LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA (1936-1939)

Molt poc se sap de com la indústria de Catalunya es va posar al servei de la indústria de guerra durant el període 1936-39. Va ser un esforç titànic i ambiciós, fet amb la urgència que el front imposava.

La guerra esclatà i la Generalitat va haver d'organitzar i canalitzar les iniciatives espontànies per subministrar material bèl·lic al front republicà. I ho va fer partint de zero, a través de la Comissió de la Indústria de Guerra (CIG).

2.1. CRONOLOGIA

Seguiré el documental de TV3 pel que fa a l'enumeració de les dates que marquen la temporització de la CIG.

Abans de 1936, Catalunya no disposava d'indústria bèl·lica, raó per la qual ràpidament es va prendre consciència de la necessitat de produir armes. Després de les notícies de l'intent de cop d'estat del 17 de juliol de 1936, els treballadors a Catalunya, espontàniament, van començar a apropiar-se de la immensa majoria de les empreses industrials i comercials i dels serveis, i a autogestionar-los.

La CNT¹, durant els primers dies que van seguir a l'alçament, va donar prioritat absoluta a la lluita contra els insurgents. A partir del 21 de juliol, el dia següent de la victòria sobre els insurrectes, la premsa estava plena de relats sobre la nova situació:

“En todas partes, grupos de obreros armados procedieron a las incauciones. Vestidos con sus monos, pañuelo rojo, o rojo y negro, al cuello, en la cabeza una boina o una gorra, con armas muy heteróclitas, entre las que predominaba el fusil Máuser, y mostrando cierto gusto por la exhibición y el espectáculo.”

El recentment creat Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya va posar al capdavant del seu Departament de Guerra Joan García Oliver, que va demanar ajuda al Sindicat Metal·lúrgic de la CNT, el qual envià l'home clau d'aquest curt període de control industrial confederal. Es tractava d'Eugenio Vallejo Isla², treballador de la Hispano-Suïza, que ja tenia responsabilitats, ja que era delegat d'incautacions de les instal·lacions in-

¹ Confederació Nacional del Treball. Força sindical majoritària en el moment d'esclatar la guerra. Gràcies a la mobilització de les seves bases es va poder posar en marxa una indústria de guerra.

² Home fonamental de la CIG, que va resultar indispensable per resoldre tots els problemes amb els obrers.

dustrials del Comitè Central de Milícies Antifeixistes. Vallejo inicialment va confeccionar un balanç de situació i va proposar un pla de producció d'armament.

Paral·lelament i de forma clandestina, totes les organitzacions polítiques, la pròpia CNT inclosa, van fabricar i reparar armes de diferent calibre i granades artesanals però, tot i que tenien voluntat, poder, mitjans i qualificació, desconeixien òbviament la veritable dimensió de la indústria metal·lúrgica i química, ja que era la primera experiència d'autogestió industrial a nivell mundial. García Oliver era conscient de tots aquests problemes, que segurament van ser tractats en l'entrevista que va mantenir el 23 de juliol amb el tinent coronel Ricardo Jiménez de la Beraza³, el qual en aquell moment, i juntament amb altres militars lleials a la República, mirava de recuperar documentació, màquines i eines del destruït Parc d'Artilleria n° 4 de Sant Andreu de Palomar (Barcelona). Durant el període comprès entre el 19 i el 31 de juliol, els tallers col·lectivitzats i les fàbriques confiscades van produir armes portàtils, bombes artesanals i camions, automòbils i autobusos protegits, anomenats “tiznaos”.

Amb l'arribada del primer govern, el 31 de juliol, i del segon, el 6 d'agost de 1936, es va crear la Conselleria de Defensa de la Generalitat de Catalunya, amb el coronel Felipe Díaz Sandino al capdavant i, depenent d'ella, es nomenà el ja esmentat Ricardo Jiménez de la Beraza com a Inspector General d'Artilleria i Assessor d'Indústries. Un dia després, el 7 d'agost, per decret, es va crear – sorprenentment amb l'absència del PSUC⁴ - la Comissió d'Indústries de Guerra (CIG) dirigida per Josep Tarradellas, conseller d'Economia. La Comissió estigué formada per quatre Conselleries: Defensa, Economia i Serveis Públics, Finances, i Governació, amb representants de cadascuna d'elles, especialment militars, professionals i enginyers. Josep Tarradellas insistí sempre que les representacions havien de ser de les Conselleries i no dels partits. Com que en aquell moment el PSUC no tenia encara força política dominant, no formà part de la Comissió, controlada des del primer moment per ERC i la CNT.

³ Un altre dels homes clau de la CIG, que ideava models d'armament que després eren enviats als tallers.

⁴ Partit Socialista Unificat de Catalunya. Durant els primer mesos va protagonitzar una campanya contra la CIG i els seus mètodes.

La CIG estava formada o recolzada per personalitats procedents de l'àmbit militar, sindical, industrial i polític. Els més destacats van ser:

- En l'àmbit militar: el coronel d'artilleria Ricardo Jiménez de la Beza, el comandant Miguel Ramírez de Cartagena, responsable de l'aviació, Luis Arizón i Alfredo San Juan.
- En l'àmbit sindical: Eugenio Vallejo Isla. Setmanes després es va fer evident la presència de representants de la Conselleria d'Economia, que nomenà dos sindicalistes de la CNT.
- En l'àmbit industrial: Francisco Salsas Serra, director de la fàbrica Cros de Lleida, i Joan Deulofeu, enginyer de la Maquinista.
- En l'àmbit polític: la Conselleria de Governació i la de Finances, que van aportar inicialment representants com Josep Quero, rector de la Universitat de Barcelona.

La creació de la CIG va significar un salt qualitatiu respecte de la fase anterior i va ser la base real per a la fabricació d'armament en sèrie i amb uns nivells de qualitat homologables per als departaments militars. En el seu naixement van convergir per igual tres sectors socials de diferent importància en aquelles circumstàncies: el proletariat industrial, lligat majoritàriament a la CNT; els republicans nacionalistes –amb un cert pes entre la burgesia–; i un reduït nombre de militars professionals, d'escàs pes social però sense els quals mai no s'haurien adquirit la ciència i la tècnica necessàries per a la producció bèl·lica.

Les primeres activitats de la CIG van ser la confiscació de la indústria metal·lúrgica i química, base de tota producció armamentística, i el control de la fabricació clandestina d'armes. A continuació, la CIG va crear les 15 fàbriques de la seva titularitat. L'ambiciós projecte de Tarradellas no pretenia solament complementar la cadena d'indústries bèl·liques, sinó ser una inversió industrial de futur per a Catalunya. De manera que la Generalitat, en el petit espai de poder que li deixaven els sindicats, va preparar un exèrcit i una rereguarda fabril catalana. Per a aquest esforç de guerra es va comptar amb el pacte entre la CNT i ERC, on la primera va posar la mà d'obra i, la segona, la direcció i el coneixement. Ambdues hi van aportar les seves organitzacions: la CNT, les masses i, ERC, els experts polítics. El 26 de setembre de 1936 Tarradellas va ser nomenat Conseller Primer del Govern de Catalunya i la CIG va passar al Departament de Presidència. Tarradellas va arribar a acumular tres importantíssims càrrecs: l'abans esmentat, la Conselleria de Finances i la presidència de la CIG.

L'any 1937 va haver-hi un canvi en l'equilibri de forces, amb l'arribada a la Generalitat del PSUC i la UGT⁵ (Unió General de Treballadors). La CIG solament va controlar, a partir d'aquell moment, les 15 fàbriques de la seva propietat. I, a partir de l'agost de 1938, el govern de la República va expropiar les fàbriques i la Generalitat de Catalunya no va poder intervenir més en la seva producció.

El moviment de les confiscacions va afectar tots els sectors de la indústria catalana: a Catalunya van ser confiscades el 70% de les empreses. El 5 de febrer de 1939, amb la caiguda de Girona, va acabar l'ocupació de Catalunya per part dels insurgents i, a partir d'aquell moment, les indústries van passar a estar sota el control del nou govern franquista. A continuació, a fi de sintetitzar la informació anterior, recullo les dates més importants en aquesta taula:

JULIOL 1936	
17 juliol	Aixecament contra el govern republicà a Canàries i Marroc
18 juliol	La revolta s'estén al territori peninsular
19 juliol	Aixecament militar a Barcelona
21 juliol	Creació a Barcelona del <i>Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya</i> , per organitzar militarment les forces que lluitaren contra l'alçament a Catalunya
AGOST 1936	
1 agost	Nou govern de la Generalitat de Catalunya
7 agost	Creació per decret de la <i>Comissió de la Indústria de Guerra (CIG)</i> , presidida per Josep Tarradellas
SETEMBRE 1936	
26 setembre	J. Tarradellas es nomenat Conseller Primer de la Generalitat i la CIG passa al departament de Presidència. Es dissol el <i>Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya</i> .
MAIG 1937	
3 - 7 maig	Fets de Maig
OCTUBRE 1937	
31 octubre	El govern republicà trasllada la seva seu a Barcelona, que d'aquesta manera es converteix en la capital de la República
	La CIG controla únicament les 15 fàbriques de la seva propietat
GENER 1938	
23 gener	Dissolució de la CIG
AGOST 1938	
11 agost	El govern republicà posa sota el seu control directe les indústries de guerra: les fàbriques queden expropiades.
GENER 1939	
26 gener	Barcelona cau en mans de l'exèrcit franquista
FEBRER 1939	
4 febrer	Els nacionals ocupen Girona
5 febrer	Les indústries de guerra passen a estar sota el control del nou govern franquista
ABRIL 1939	
1 abril	El general Franco dona el darrer comunicat de guerra

2.2. LES FÀBRQUES DE LA CIG

A part de les empreses bàsiques d'origen privat, la Generalitat, com afirmava J. Tarradellas, va iniciar “*la instal·lació de fàbriques de material bèl·lic*”. Es va fer, segons els casos, l'adaptació, o bé la fusió o la construcció de nova planta de quinze grans factories ubicades en diferents llocs de Catalunya, que complementaven la cadena d'indústries bèl·liques. Aquestes 15 fàbriques estaven majoritàriament projectades per a la indústria química de guerra, i algunes no es van acabar de posar en marxa. Venien a ser com el sector públic de la indústria de guerra. Tarradellas sempre les va considerar una inversió per al futur de Catalunya. Les 15 fàbriques eren precedides de la F- (F de Fàbrica): la CIG va numerar-les de la 1 a la 15 a mesura que les va anar construint. Internament rebien els noms de F-1, F-2..., però externament rebien noms d'aparença comercial, per camuflar-se i així eludir la divulgació de notícies respecte de les seves activitats i poder-se referir a elles amb discreció.

Les 15 fàbriques propietat de la Generalitat eren les següents:

- F-1 – Badalona: de l'antiga Unió Espanyola d'Explosius. S'hi produïa gasolina especial per als avions, octanol.
- F-2 – La Bordeta (Barcelona) C/ Parcerissa: habilitada per a la creació d'explosius. A l'agost de 1938 va deixar de pertànyer a la Generalitat de Catalunya.
- F-3 – Poblenou (Barcelona), C/ Llull: es dedicava a la producció de trinitrotoluenè i altres explosius.
- F-4 – La Canya (La Garrotxa): antiga papereria, que va ser modificada per a produir cel·lulosa a través de l'esparg, en lloc del cotó, que era massa car. A partir de la cel·lulosa es fabricaven explosius com la trilita.
- F-5 – Queralbs (Ripollès): el desembre de 1936 va ser adaptada una antiga fàbrica de colorants i materials orgànics per a la producció de gasos tòxics. La fàbrica va quedar a càrrec de Francisco Sánchez Mur fins que, el 15 de juliol de 1938, aquest va ser detingut sota l'acusa-

⁵ Unió General de Treballadors; sindicat que va dur a terme, conjuntament amb el PSUC, una campanya en contra de la CIG, especialment durant els primers mesos del 1937. Sempre es va mostrar partidari de la centralització de la presa de decisions relatives a la indústria de guerra dins l'àmbit del govern de República.

ció de pertànyer al POUM⁶. Després de 18 mesos, la fàbrica encara no havia començat la producció en sèrie. Segons els plans inicials, la F-5 hauria d'haver produït de 2.550 a 4.000 kg d'adamsita, de 1.350 a 2.000 kg de cloropicrina, de 2.000 a 3.500 kg d'iperita i entre 1.600 i 2.600 kg de fosgen. El 20 de setembre d'aquell any, la instal·lació va ser confiscada pel Ministeri de Defensa i passà a dependre de la Sotssecretaria d'Armament amb la nova denominació de F-64.

- F-6 – Orís (Osona), La Mambla: va ser habilitada per a la producció de gasos tòxics; s'hi van suspendre els treballs el febrer de 1937.
- F-7 – Sant Gervasi (Barcelona), C/ Dènia: antiga fàbrica de pintallavis. Produïa cartutxeria i va ser un dels èxits de la CIG en la creació de bales.
- F-8 – Hospitalet de Llobregat, La Torrassa: especialitzada en la creació de coets d'il·luminació terrestre i d'aviació i, més tard, en la fabricació de bombes.
- F-9 – Sant Andreu (Barcelona) C/ Niño: producció de trilita.
- F-10 – Cardona i Súria (Bages), Ca l'Aranyó i Mines: producció de clorat de potassi i de brom. La producció de la fàbrica va ser escassa.
- F-11 – Gramenet del Besós, C/ Enric Sanchís: complex de fàbriques que es van especialitzar en explosius com el fulminat de mercuri.
- F-12 – Palau Sacosta (Girona): antiga fàbrica de taps d'ampolles. Creació de cartutxeria.
- F-13 – Gualba (Vallès Oriental): producció de pólvora i de fulminats.
- F-14 – Sarrià (Barcelona), Les Escoles Salesianes: fabricació d'armes lleugeres com el fusell Màuser, cartutxeria i el magatzem "C".
- F-15 – Olot, Can Castanyer: aquesta fàbrica estava formada per la concentració de la maquinària de petits tallers d'Olot, en una factoria al carrer Panyó. Produïa armes lleugeres, cartutxeria i granades. S'ha de destacar el subfusell "Labora Fontbernat".

A continuació, adjunto dos plànols amb la ubicació de les 15 fàbriques de la CIG:

⁶ Partit Obrer d'Unificació Marxista, liderat per Andreu Nin.

3. LA FÀBRICA NÚMERO 15

En els primers mesos de 1937, a la ciutat d'Olot es va organitzar una indústria d'armament. Sembla que es va triar Olot per la seva situació geogràfica –lluny del centre neuràlgic de Catalunya i de difícil accés– i per la dificultat de bombardejar la població. Però, a més, no s'ha d'oblidar que a Olot ja existia un important entramat fabril, on la indústria tèxtil i la metal·lúrgica tenien gran rellevància. Hi havia, doncs, una infraestructura que, amb les modificacions i adaptacions pertinents, possibilitava la creació d'una indústria de guerra. Per últim, podríem afegir un altre motiu per al seu emplaçament: la F-15, resultat de la integració de diversos tallers olotins, era també una injecció per a l'economia local i, per tant, no podem descartar la intenció del govern de la Generalitat d'incentivar la indústria de la zona. Cal recordar, en aquest sentit, els comentaris fets per J. Tarradellas en els seus informes, on sovint afirmava que les indústries de guerra de Catalunya, a part del paper puntual del moment, eren un primer esglaó cara a la nova situació industrial catalana.

La CIG va reestructurar, coordinar i assessorar tècnicament un grup de tallers i magatzems per incloure'ls en la indústria de guerra sota el seu control. Era una agrupació de manyans, mecànics, serrallers i fusters de la ciutat. A finals de juliol de 1937, la CIG va fer un inventari dels tallers que formaven la indústria de guerra a Olot i, així, a mitjans d'any va quedar organitzada una mínima estructura fabril que va passar a convertir-se en la F-15; en concret rebé el nom d'Agrupació núm. 15, encara que la denominació oficial fou TALLERS REUNITS "OLOT" o TALLERES REUNIDOS. Potser aquest inventari va ser fet per delimitar els béns de cada propietari, repartits entre els tallers i magatzems del casc urbà, i distingir-lo del material i maquinària que la CIG aportava. Pels inventaris de l'època se sap que els tallers de la F-15 conservaren una certa autonomia entre ells, i que tenien els seus propis magatzems i antics tallers.

Inicialment els tallers eren:

SUCCESSOR DE MANUEL CIURANA	JOAN FARRES
ARTURO SIMON	J. TEIXIDOR
M. GOVART	JOAN DOMENEC
BENET RAS	JOSEP VALLS
JOSEP SERRA	JOAN PALOMERAS

La CIG va voler centralitzar la producció i concentrar maquinària i personal de diferents tallers olotins als tallers del successor de M. Ciurana, Can Ciurana –empresa dedicada a la maquinària tèxtil-, perquè eren els més grans i amb més maquinària, però ben aviat es va veure que els locals resultarien insuficients. Després, l'agrupació industrial s'instal·là a can Compte, al costat de ca l'Artigas, a l'actual Avinguda 11 de Setembre. Poc més tard es traslladaren a la fàbrica confiscada de Can Castanyer –antiga empresa tèxtil-, al carrer Panyó, tocant a la plaça Vayreda, i allà reberen la denominació oficial ja comentada.

Matias Castanyer, nét del propietari de Can Castanyer, em va explicar en una conversa que aquesta decisió no va ser motivada ni per les dimensions del local –no era gaire gran- ni per la seva ubicació. L'elecció d'aquest magatzem respongué a les característiques que oferia: era de recent construcció, sense maquinària i, per tant, el seu interior podia ser distribuït segons els interessos de la CIG. Al març de 1937 ja es té constància del funcionament d'aquests Tallers, ja que rebien 7.834,50 pessetes de la CIG per al pagament de les nòmines setmanals.

A l'agost de 1938, quan les fàbriques de la CIG passaren a mans del govern central, s'hi afegiren cinc tallers més:

ESTEVE COROMINAS
DUSOL
PERE TRIADÚ
FÉLIX BEJARANO
B. BRUTAU

ELECTRA BRUTAU
COMPANYIA D'AUTOS DE
BANYOLES
FILLS DE J. BASSOLS
FILLS D'AUBERT
COOPERATIVA FABRIL DE
OLOT /COOPERACIÓ FABRIL

Què queda actualment de la F-15 i dels tallers que van constituir la F-15? Intentar retrobar els vestigis dels tallers que van formar la F-15 ha estat una feina llarga i no sempre reeixida. Servint-me dels padrons de contribució industrial dels anys quaranta, d'un plànol d'Olot i de la bona memòria d'alguns olotins, he aconseguit copsar el que resta de tot el conjunt de la F-15. Només queden uns quants locals, reformats, algunes restes d'allò que devia ser un taller (una xemeneia, per exemple) i, a vegades, res.

Cinc perspectives de Can Castanyer avui, seu definitiva de la F15.

El director de tota aquesta estructura fabril davant la CIG va ser Just Carbonell Coll, qui també la va representar en l'acte de traspàs de poders a l'Estat; i l'administrador va ser Ricard Simon.

Els treballadors, entre 50 i 100 operaris, amb algunes dones al taller i dues o tres administratives al despatx, tenien, com en la resta de fàbriques de la CIG, entre altres avantatges, el fet de no haver d'anar al front i de rebre una ració de pa diària, tabac, etc. Segons recull Xavier Valeri en el seu llibre *Uns altres temps, una altra Garrotxa*, Francesc Balat, antic treballador de la F-15, afirma que a la factoria els obrers, la majoria qualificats, treballaven en dos torns. I molts d'ells, en edat militar, hi eren retinguts pel Govern de la Generalitat. A més, segons ell, a la gent que treballava en la fabricació del subfusell no li va faltar mai la setmanada, ni quan depenien de la Generalitat, ni a partir de la incautació del taller per part de la República.

La unitat productiva d'Olot tenia adjudicats als seus serveis de transport un camió "Dodge" i un cotxe de marca "Ford". Aquell petit nucli d'empreses es va especialitzar des del principi en la fabricació de granades de 70mm, de bales, probablement de Màuser i, sobretot, de peces per al nou subfusell Labora Fontbernat. Aquesta va ser la seva principal línia de producció: el subfusell metralladora Labora-Fontbernat. Les 41 peces de què constava el subfusell, detallades més endavant, eren fabricades per diverses de les fàbriques d'Olot i en algun dels seus tallers es realitzava l'activitat centralitzadora, relativa al muntatge del Fontbernat. De les seves peces, n'havien d'elaborar quantitats suficients per atendre les modificacions que la Sotssecretaria d'Armament i Municions del Ministeri de Defensa autoritzava, i per a les reparacions d'aquestes armes.

Al començament del mes de juny de 1938, Eugenio Vallejo exposava la conveniència de transformar la producció de la fàbrica olotina per dedicar-la exclusivament a la fabricació de peces i utilatges per a la F-14; és a dir, la F-15 passava a ser una espècie de filial de la fàbrica n° 14, dedicada a potenciar la fabricació de peces de mosquetó.

Al mateix temps, Vallejo insistia en la necessitat de legalitzar la situació de la maquinària existent, ja que era propietat dels patrons. En aquest sentit, Tarradellas assenyalava la importància de convèncer els propietaris que cedissin la maquinària, prèvia una indemnització; en aquestes circumstàncies, els treballadors passarien a ser empleats de la CIG. L'altra opció era que els propietaris es quedessin amb la maquinària, però fora dels circuits de proveïment material i comercial.

De fet, el dia 4 de juny de 1938 Tarradellas i Vallejo anaren a Olot per parlar amb els amos dels tallers sobre el futur de l'agrupació. La qüestió no va acabar de resoldre's, ja que ben aviat arribà el final de la guerra. Les modificacions i assaigs a què sotmetien els fusells van generar, el juliol de 1938, una sèrie d'estudis i exàmens per part de la Sotssecretaria, que van acabar amb propostes de reformes d'alguns factors de la seva fabricació. La CIG va decidir demanar a la Sotssecretaria que les correccions es donessin per escrit, ja que es volia evitar qualsevol inconvenient que pogués sorgir posteriorment amb els canvis.

El 18 d'agost de 1938, la Sotssecretaria es va adreçar a la CIG per co-

municar-li que, d'acord amb el decret de la República de dos dies abans, havia decidit nomenar Julián Echevarría per fer-se càrrec de la F-15. Per aquest motiu hi hagué alguns conflictes, i fins i tot la detenció de dos tècnics a Olot. Tres dies més tard, es va realitzar l'acte de traspàs de poders, al qual el representant de l'Estat es va presentar per sorpresa, sense haver-se citat amb en Víctor Pey, tècnic que la CIG havia designat per representar-lo. Per aquest motiu va haver de ser el director Just Carbonell qui assumís el canvi de titularitat. Al cap d'una setmana d'ostentar el control d'aquesta indústria, la Sotssecretaria va decidir paraitzar la fabricació del Fontbernat i dedicar íntegrament la F-15 a l'obtenció de panys per al fusell Màuser, a la vegada que es continuaven fabricant beines de bales, carcasses de bombes i altre material bèl·lic. D'aquesta manera la F-15 va passar a ser una espècie de filial de la F-14.

Tot i que inicialment els treballadors de les indústries de guerra estaven exempts d'anar al front, als darrers temps la fàbrica s'anà desmantellant perquè molts dels treballadors foren cridats a lluitar. Enmig d'aquests tràmits d'incautació del nucli de fàbriques d'Olot, la CIG, que encara no havia concretat amb els propietaris la venda dels equips per poder ostentar la seva titularitat, va dir a la Sotssecretaria que no podia quedar-se amb tota la indústria, ja que solament una part li pertanyia i bona part de la maquinària era propietat dels empresaris.

Amb l'ocupació franquista, a primers de febrer de 1939 –el dia 7 de febrer de 1939 les tropes franquistes de la 82ª divisió del cos d'exèrcit del Maestrat ocupaven la capital de la Garrotxa-, l'agrupació parà l'activitat i els tallers continuaven fent la seva feina amb normalitat. Cap dels treballadors, a excepció del "creador" del Labora-Fontbernat, que va ser detingut uns dies, va patir represàlies. Diu F. Balat que tots els empleats van rebre un salconduit de les FET i de les JONS⁷. Es diu també que Francisco Franco va indultar tots els operaris que la van construir, ja que es va reconèixer la seva vàlua en el món de la metal·lúrgia.

Fins fa tres anys Can Castanyer era una fàbrica tèxtil propietat de Matias Castanyer. Es pot dir que la fàbrica va recuperar la seva funció primigèn-

⁶ Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista. Era el nom del partit únic de la dictadura franquista, creat el 19 d'abril de 1937

nia. Actualment és propietat d'un banc –la crisi econòmica ha acabat amb l'últim vestigi de la F-15!-; raó per la qual no vaig poder accedir al seu interior. M. Castanyer, però, em va assegurar que a dins no queda res de l'antiga fàbrica d'armament, llevat d'uns “sospitosos” ganxos al sostre que no estaven relacionats amb la fàbrica tèxtil. No pot assegurar, però, encara que ho sospita, si Can Castanyer té un soterrani on, suposadament, es provaven els subfusells.

A continuació recullo les dates més importants de la F-15 en un quadre cronològic, encara que alguna d'elles no és precisa ja que, com he dit al llarg d'aquest treball, és escassa la documentació escrita sobre les fàbriques de la CIG:

Principis 1937	S'organitza la indústria d'armament a Olot
Març 1937	Els tallers de la F-15 ja estan en funcionament
Finals juliol 1937	La CIG fa un inventari dels tallers que formen la F-15 sota la denominació “TALLERS REUNITS OLOT”
3 juny 1938	Eugenio Vallejo exposa la conveniència de dedicar la producció de la fàbrica exclusivament a peces i utilitatges per a la F-14
4 juny 1938	J. Tarradellas i E. Vallejo van a Olot per parlar amb els tallers sobre el futur de l'agrupació
Juliol 1938	La Sotssecretaria estudia la producció i proposa reformes en la fabricació del material bèl·lic
Principis agost 1938	Les fàbriques de la CIG passen a mans del Govern Central
18 agost 1938	La Sotssecretaria nomena Julián Echevarría per fer-se càrrec de la F-15, d'acord amb el decret de la República de dos dies abans
21 agost 1938	Es fa traspàs de poders i el representant de l'Estat es presenta per sorpresa
29 agost 1938	La Sotssecretaria paralitza la fabricació del Fontbernat i la F-15 passa a ser una filial de la F-14
7 febrer 1939	Les tropes franquistes ocupen Olot, la producció d'armes s'atura i els tallers tornen a les seves feines originals. Cap treballador pateix represàlies.

4. EL SUBFUSELL LABORA-FONTBERNAT

4.1. FITXA TÈCNICA

Calibre:	9m/m llarg
Longitud del canó:	26,2 cm
Longitud total:	80,6 cm
Pes:	4,25 kg buida, 4,4 kg carregada
Cadència de tir	750 rpm
Velocitat inicial	397 m/s
Abast efectiu	200 m
Carregador:	20 o 36 bales (feia variar el pes)
Fabricat a:	Olot (F-15)

El subfusell Labora-Fontbernats desmuntat i
El subfusell Labora-Fontbernats muntat

4.2. NECESSITAT DE LA SEVA FABRICACIÓ

La raó per la qual es va decidir abordar la fabricació d'un subfusell d'invenció pròpia, quan hagués estat més fàcil reproduir algun dels models existents a Espanya i ja suficientment provats, és una pregunta a la qual ningú no pot respondre.

No sembla, a priori, que fossin moments per assajar nous invents, quan la falta de materials i el temps eren factors vitals. A més, calia supeditar la fabricació d'aquestes armes a una diversitat de petits tallers mecànics i, per tant, es corria el risc que l'heterogeneïtat de la ma d'obra atemptés contra l'acoblament de les peces, cosa que realment va succeir, com s'explicarà més tard. Que la CIG volia dotar al màxim de material bèl·lic l'exèrcit republicà és un fet constatat; només cal recordar l'abast d'alguns dels seus projectes. I en aquest sentit, proveir d'armes els soldats és una mostra inequívoca del compromís de la CIG amb la guerra. Però una cosa és reparar fusells, iniciant-se en la fabricació de peces de recanvi – cas de la producció dels mosquetons/fusells Màuser-, i una altra és dissenyar i, per tant, partir de zero, una nova arma que ni tan sols estava pensada per anar al front.

Això, unit a les característiques de l'arma, em fa pensar que el Labora-Fontbernat va ser una mena de repte autoimposat per la pròpia CIG, mitjançant el qual es pretenia demostrar la capacitat i la vàlua de les indústries de guerra catalanes.

4.3. L'ORIGEN DEL NOM

4.3.1. SUBFUSELL? PISTOLA METRALLADORA? FUSELL METRALLADOR?

Al llarg d'aquest treball hauran observat que, a l'hora de parlar del Labora-Fontbernat, no el definim amb un únic terme. Això és degut a la gran variabilitat de noms que aporten els fragments escrits que hem trobat amb què anomenen l'arma en qüestió. Uns diuen "fusell metrallador", altres "subfusell" i uns altres "pistola metralladora". Crec que és necessari clarificar quin tipus d'arma és el Labora-Fontbernat.

Clarament no és una metralladora ni tampoc un fusell metrallador. En certes ocasions es confon la pistola metralladora amb el subfusell, ja que ambdues

fan servir munició de pistola, però la pistola metralladora es pot disparar amb una sola mà, mentre que per disparar un subfusell es necessiten les dues. Llavors queda el dubte entre el fusell d'assalt i el subfusell. El Labora Fontbernat feia servir munició de pistola i tenia un abast curt i un selector de tir. En conclusió, el Labora-Fontbernat era un subfusell/metrallata, encara que, pel selector de tir, s'aproxima als subfusells moderns.

4.3.2. LABORA? FONTBERNAT? LABORA-FONTBERNAT?

Per a uns, *Labora* (dels Tallers Confederals n. 1 de la CNT, “Talleres Labora”, del C/ Badal a Barcelona); per a d'altres, *Fusell-metralladora Olot*, per la localització de la fàbrica catalana n. 15, on en principi es va iniciar la seva construcció; o Fontbernat, en memòria del militant d'ERC de Barcelona, Enric Fontbernat, que havia participat en el complot de Prats de Molló i va morir el 19 de juliol de 1936, en els fets del CADCI (Centre Autonomista de Dependents del Comerç i la Indústria).

Encara hi va haver un altre nom: quan a l'agost de 1938 el govern central va expropiar les indústries de guerra catalanes, molts carregadors del Labora portaven gravat en castellà, *Fusil-Ametralladora Olot*.

Al final, també rebé el nom de *Labora-Fontbernat*, que és el nom més estès amb què es coneix l'arma. Pocs saben, però, que els dos termes que al final van acabar nomenant l'arma (“Labora” i “Fontbernat”), responien en realitat a dues versions diferents del subfusell en qüestió –en parlarem en un proper punt-.

4.4. PERÍODE DE FABRICACIÓ

Del que no hi dubte és que l'arma va néixer d'una iniciativa de la CIG als primers mesos de 1937 i que es fabricà fins a 1938.

4.5. LLOC DE FABRICACIÓ

Era una arma amb dues versions i fabricada a dos llocs:

- El Labora, pròpiament dit, era produït a “Talleres Confederales n.1 del Sindicat Siderometal·lúrgic de la CNT” a Barcelona, també coneguts com “Talleres Labora”. Estaven situats al n. 20 del carrer Badal de la

barriada barcelonesa de Sants. Aquests tallers després de la guerra havien quedat englobats en el Sindicat Siderometal·lúrgic de Barcelona de la CNT i, durant els primers mesos, van romandre desorganitzats i semiactius per falta de tècnics. Posteriorment, la CIG els va subministrar material i va organitzar la seva secció mecànica en l'estructura de fabricació del fusell Màuser, per al qual feien anells de punt de mira. També van fabricar subfusells i granades trencadores del 7. Al mes de març de 1937 la seva nòmina ascendia a 11.627,40 pessetes i a l'octubre tenia una plantilla de 293 treballadors.

Quan la Sotssecretaria dirigia la fabricació d'armament a Catalunya, "Labora. Talleres Confederales núm.1" va suspendre la línia de producció del Màuser i es va dedicar a la producció de 1000 subfusells Labora i 1000 pistoles Ascaso.

-El Fontbernat era manufacturat a la Fàbrica n. 15 d'Olot. Més endavant, amb tota probabilitat en els primers mesos de 1938, quan la F-15 va passar a dependre de la fàbrica n° 14, aquest subfusell també es va fabricar a la F-14.

4.6. FINAL DE LA FABRICACIÓ

Amb el traspàs de competències del CIG de la Generalitat al Govern Central, l'agost de 1938, van deixar de produir-se aquestes armes a la F-15, la qual passà a centrar-se en la fabricació dels panys del fusell Màuser de la xarxa de fàbriques catalanes dedicades a aquesta arma.

Això suggereix que el govern no va considerar aquesta arma decisiva per a l'esforç de la guerra, ja sigui per la seva baixa producció o bé perquè la va considerar un luxe inútil en aquelles hores nefastes.

4.7. CREADOR DE L'ARMA

Encara avui en dia és confús l'origen del disseny del subfusell Labora Fontbernat, nascut entre els nombrosos i disseminats tallers de les Indústries de Guerra de Catalunya. Hi ha molts punts foscos perquè no hi ha documentació que precisi l'origen del seu disseny ni el seus responsables.

Segons alguns historiadors (Xavier Valeri), el "pare" de l'arma va ser un

armer d'Olot anomenat Miquel Coromines, ja mort, encara que A. Cuadrado ho posa en dubte i afirma que el disseny de l'arma venia de Barcelona, del servei d'enginyeria de la CIG, i que es va anar modificant amb el pas del temps.

També l'historiador Jordi Pujiula és del parer que el Labora-Fontbernat fou dissenyat pels enginyers de la CIG i que, més endavant, fou perfeccionat a Olot per en Miquel Coromines. A Olot s'hi feren petites modificacions, especialment en el sistema de refrigeració. I d'aquí, segons Pujiula, la creença popular de la invenció olotina del fusell.

El que sí que sembla cert és que la professionalitat de Coromines era tal que, en ser detingut pels nacionals i inculpat de col·laboració amb el Govern de la República, va ser reclamat pels empresaris del metall de la ciutat, que el van avalar, i així va poder continuar exercint la seva professió sense problemes.

4.8. QUALITAT

Algunes fonts suggereixen que l'arma, un cop superats els lògics problemes inicials, era de bona qualitat. Però a causa de la seva complexitat no se'n van produir gaires. La seva cadència de tir era excepcional per a la seva època. Se la considera qualitativament comparable als primers Thompson 1921, manufacturats per Colt.

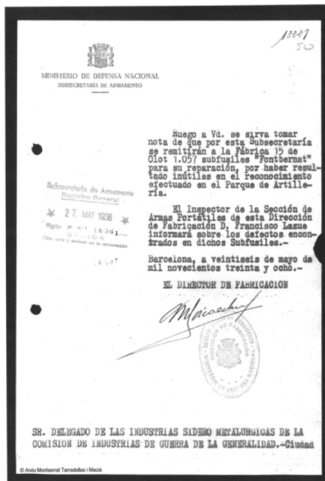
Tanmateix, sembla que tenia problemes amb l'acer del canó i també amb el fiador. De fet, els subfusells de l'època van causar múltiples accidents als seus usuaris a causa de la simplicitat dels seus mecanismes i de la poca fiabilitat dels seus fiadors; aquest era el cas del "Naranjero" i del Labora: solament disposaven com a fiador de transport d'un allotjament per a la palanca de muntar al final del seu recorregut, del qual podia sortir-se per inèrcia del propi tancament, de manera que un cop fort podia disparar l'arma. Els accidents més sonats van ser els que oficialment van costar la vida, a la tardor de 1936, al capità López Tienda, cap d'una columna republicana, i al líder anarquista Buenaventura Durruti Dumange, amb un ERMA –una classe de subfusell– al front de Madrid (en sortir del seu vehicle, el seu subfusell o el d'un dels seus acompanyants va colpejar el terra amb la culata, amb la qual cosa l'arma es va disparar).

A més, s'ha dit que molts Labora-Fontbernat van ser sabotejats en la seva pròpia cadena de producció, la qual cosa va fer que molts exemplars, alguns dels quals

han arribat fins avui, no funcionessin bé.

Corroborant aquesta dada, A. Cuadrado Puig em va explicar l'anècdota següent: el seu pare treballava a la F-15 com a torner i, com que estava en desacord amb el fet de produir armes que matarien gent, va fabricar agulles percussores més llargues perquè s'encasquetessin i només poguessin disparar un tret. El resultat era que construïa armes defectuoses en el seu acoblament.

Però aquest fet, segon A. Cuadrado, “no pot ser considerat sabotatge, ja que en aquell temps únicament era considerat sabotatge si es feien més curts, no més llargs” (!). I hem de tenir en compte que la diferència en l'extensió dels percussors era quasi insignificant. En qualsevol cas, Alexandre Cuadrado pare va exiliar-se a Santander, on es dedicà a fabricar imatges religioses (!)- perquè temia per la seva vida.

Del que no hi ha dubte és que va haver-hi actes de sabotatge en la producció, ja que consta que la Sotssecretaria d'Armament va retornar 1.057 subfusells defectuosos a la F-15, com es pot comprovar en el document inferior. Si la mà d'Alexandre Cuadrado va ser l'única que va estar al darrere de tot això mai no ho sabrem (algun testimoni ha explicat que treballadors partidaris dels nacionals podien estar implicats en el sabotatge de l'arma). Sembla que les armes, un cop aca-

bades, eren provades en un soterrani –encara que A. Cuadrado Puig afirma que eren provades en un camp de futbol- ; i que després eren enviades a Barcelona, on els diferents governs les distribuïen a les unitats de l'exèrcit republicà. Així consta, per exemple, en el document adjunt del dia 6 de juliol de 1938, on es fa constar que, després d'haver modificat el tir d'un subfusell que era defectuós, es dóna el vistiplau al seu funcionament i s'insta perquè es reparin la resta de les carabines.

4.9. QUANTITAT

Sembla ser que se'n van fabricar dues sèries, la primera de les quals va tenir seriosos problemes d'alimentació dels carregadors, problemes que es van solucionar a la sèrie següent. Segons alguns testimonis de treballadors, de la factoria en sortien entre uns 15 i uns 20 subfusells diaris. Si tenim en compte que la producció, segons el testimoni Ballart, va durar uns dos anys, el nombre total de subfusells fabricats seria de dos mil; encara que, segons el parer d'alguns estudiosos, la manca de matèries primeres impossibilitava un ritme regular de producció, per la qual cosa el nombre d'exemplars produïts devia ser inferior. Del que no hi ha dubte, pels documents que he trobat al AMTM de Poblet, és que han quedat escrites xifres a l'entorn de la producció del subfusell Labora-Fontbernat, que ara detallaré. Al taller Burgueras hi havia 918 carregadors del fusell metralladora "Olot" el dia 2 de setembre de 1937.

- 16 carregadors grans de fusells metralladores "Olot" van ser destinats al President de la CIG el dia 2 de setembre de 1937 i a l'Escorta del Conseller de Justícia el dia 25 de setembre de 1937.

- A la F-15 hi havia 60 fusells metralladora "Olot" el dia 4 de setembre de 1937.

- 8 fusells metralladors "Olot" van ser destinats al President de la CIG el dia 19 de setembre de 1937 i a l'Escorta del Conseller de Justícia el dia 25 de setembre de 1937.

- La F-14 tenia en existència 500 exemplars de fusells metralladors Fontbernat i Schmeiser el mes de febrer de 1938 –sense precisar la quantitat de Fontbernat.

- La F-14 posseïa 1.300 subfusells Olot calibre 9 mm sense provar, el dia 4 d'abril de 1938.
- La F-14 havia produït 1.187 fusells Fontbernat i 2.374 carregadors Fontbernat, el dia 11 d'abril de 1938.
- Es van remetre a la F-15 1.057 subfusells Fontbernat per deficiències en el seu funcionament, el dia 26 de maig de 1938.
- LA F-14 tenia 1.187 fusells metralladors Fontbernat calibre 9 mm, preparats per ser destinats a centres oficials, el dia 30 d'abril de 1938.
- Al maig del 1938 hi havia 1.000 subfusells per muntar.

Malgrat tota la informació anterior, F. J. de Madariaga no creu que la F-15 acabés per construir completament l'arma; que fabricués peces sí, però descarta que arribessin a ser muntades finalment. Jo, en canvi, m'inclino per pensar, pels documents guardats i pels testimonis dels treballadors, que efectivament es van produir subfusells. Un altre assumpte seria dir amb exactitud el nombre d'unitats.

4.10. DESCRIPCIÓ DE L'ARMA

Tenia un disseny únic, que la diferenciava de la resta d'armes semiautomàtiques de l'època. La seva silueta era gràcil i no denotava el pes que realment tenia: 4,25 kg descarregada i cap als 4,8 kg si es carregava amb un carregador de 36 projectils. No hi ha dubte que, amb aquesta massa distribuïda equilibradament, amb el pistolet independent de la culata i el llarg brocal del carregador per agafar-lo millor, s'aconseguia una excel·lent estabilitat disparant en ràfega.

L'interès principal de l'arma radica en el fet que, a diferència d'altres subfusells, té un aspecte que en res no s'assembla als models estrangers en què s'inspiraven la major part dels models fabricats a Espanya. Per exemple, el més conegut dels coetanis del Labora-Fontbernat, i d'estructura similar, era el "Naranjero", el qual era una còpia de la metrallata alemanya MP (Maschinen-Pistole) 28 II (Schmeisser), adaptada al calibre espanyol 9 mm llarg.

L'MP 40 (Schmeisser), que era la metrallata que portaven els soldats alemanys a la II Guerra Mundial, s'assemblava al

Labora-Fontbernat. Cal considerar que el Labora-Fontbernat era més petit i una mica menys pesant que el subfusell més usat pels soldats alemanys. En canvi, l'arma olotina va ser molt més cara i difícil de construir que el MP 40 –pensada per ser produïda en massa-, i també més cara que la resta dels principals models de subfusell que es van usar en la conflagració mundial. Era extremadament semblant al SI-35 de Star, de culata de fusta i canó amb anells mecanitzats per dissipar la calor.

SI-35

En cap dels models que es conserven apareix l'expressió **LABORA** marcada. Alguns exemplars no duen cap marca i, en d'altres, figura o bé la inscripció **INDÚSTRIES DE GUERRA DE CATALUNYA "FONTBERNAT"**, o bé **FUSIL AMETRALLADORA "OLOT"**.

El subfusell va experimentar almenys dues modalitats i acabats: el Labora, produït a Barcelona, i el Fontbernat, produït a Olot. Les diferències, sempre segons A. Cuadrado, eren les següents:

a) El refrigerador, l'exterior i la rosca del canó, i la recambra eren diferents i no intercanviables. El punt de mira i el forrellat també eren diferents.

A dalt, el MP-28; a sota, el "Naranjero"

b) La finestra d'expulsió de les bales del Fontbernat apuntava a les dotze i les bales buides queien sobre el tirador. La dels Labora, en canvi, apuntava a la una i, en conseqüència, per la trajectòria de la caiguda, els casquets no molestaven el tirador. Així doncs, si tenim en compte aquesta característica, el Labora era millor que el Fontbernat.

c) Les bales dels carregadors del Labora anaven ficades en dues columnes. El Fontbernat disposava del mateix sistema però, quan disparava, les bales entraven a la recambra d'una en una i era més difícil que l'arma s'encasquetés. En aquest sentit, era millor el Fontbernat.

A més, a les diferències anteriors, podem afegir-n'hi una altra: Marc Ramon Bohigas, un aficionat a la història de les armes, comenta que el Labora era un subfusell bastant pesat, que estava inicialment construït a base de ferro forjat i mecanitzat i no de xapa estampada com es van fer posteriorment els Fontbernat, amb la qual cosa els models Labora pesaven més.

Així doncs, no puc valorar quin model era el millor ja que les dues versions tenien virtuts i defectes.

La fabricació del Labora-Fontbernat era molt manual i, per exemple, les estries del sistema de refrigeració es tornejava d'una en una amb un torn que els mateixos treballadors havien fabricat i modificat; i justament per això molts d'ells s'espatllaven, perquè no quedaven perfectes.

L'organització mecànica era extremadament senzilla, amb poques peces, de simple mecanitzat però laboriós, i l'acabat de l'arma, tret de l'absència de marcatges i la senzilla alça cargolada al calaix de mecanismes, no desmereixia del “preciosisme” del subfusell nord-americà Thompson Mod. 1921.

Es componia de quaranta-una peces, algunes de les quals il·lustro amb fotos:

Punt de mira del canó	Fixador del carregador
Canó: tub per on surt el projectil	Punta del fixador del carregador
Tub del pany	Anelles
Expulsor	Bola portafusell
Punt de mira del tub	Canteres de la culata
Taps	Visos per a canteres
Tub de tap	Cargols per a canteres
Torrió del tap	Cargols de 6 mm per a culates
Percussor	Cargols de 4 mm per al mànec de la culata
Pany	Volanderes còniques
Extractor	Rosca cònica
Bola del pany	Cargols de 5 mm
Gallet	Cargols de 4 curts
Fiador	Cargols de 1/8
Ressort del fiador	Clavilles de 4 mm
Portaculata	Clavilles còniques de 3 mm
Dispositiu de canvi de tir	Culata i tapa
Molla de canvi de tir	Portafusell
Torrió fixataps	Visos de fusta de 21X40
Volanderes grafilades	
Portacarregador	

Tots els models estaven constituïts per una carcassa cilíndrica d'acer, coronada per una culata de fusta – feta amb fusta de noguera, segons diu A. Cuadrado-, i sellats en la part posterior per un cargol de cap grafilat, dotat d'un dispositiu de seguretat per evitar l'obertura fortuïta. Tenien un canó proveït d'onze anells corbs (el diàmetre dels quals anava decreixent a mesura que s'acostaven a la boca del canó) per refrigerar-se per acció de massa, en lloc de fer-ho per circulació d'aire, i un llarg carregador de petaca col·locat verticalment sota el tub, que tenia un brocal de galtes de fusta que servia a la vegada d'empunyadura, com ho feia el pistolet. Els carregadors de xapa es feien amb un motlle i una màquina duplicadora. El motlle era especial per deixar els llavis d'alimentació amb l'angle desitjat i perfecte, ja que

en aquest detall es troba el secret del bon funcionament automàtic. Els exteriors es soldaven amb autogen. Si els carregadors i els motlles no tenien la tensió adequada, no funcionaven. La gran majoria dels exemplars que no funcionaven tenien problemes amb els llavis dels carregadors, que no van quedar ben dissenyats i feien que l'arma s'encasquetés. Aquesta, a més, posseïa un selector de tir que permetia triar el mode, ràfega o individual, encara que els primers exemplars del Labora-Fontbernat només disparaven ràfegues. Estava accionat per un sistema de retrocés de masses per inèrcia i dotat d'elements de mira regulables a 200m.

4.11. ÚS DE L'ARMA

Va tenir menys protagonisme al front que el "Naranjero". Va ser utilitzada majoritàriament per escortes i guàrdies militars, ja que al front era més útil un fusell com el Màuser. No hi ha testimonis del seu ús a primera línia de combat.

Alguns autors asseguren que van ser armades amb aquests subfusells les unitats de guerrillers del XIV C.E. (*Cuerpo de Ejército*).

En aquest sentit, hem de comentar una afirmació que fa Manuel Tagüeña Lacorte en el seu llibre *Testimonio de dos guerras*, quan descriu la retirada de Barcelona, afirmant que el subfusell Labora-Fontbernat mai no va arribar a primera línia de combat; però, paradoxalment, les restes del XV C.E. en retirada estaven profusament dotades d'aquestes i d'altres armes, naturalment agafades de magatzems de rereguarda o requisades, probablement a unitats en desbandada de forces de segona línia.

En canvi, en un article sobre armes, apareix una imatge del front de Terol, on Indalecio Prieto (esquerra) conversa amb uns oficials i un d'ells sembla dur un exemplar de Labora-Fontbernat.

I seguint amb l'habitual disparitat d'informacions sobre el subfusell Labora-Fontbernat, una fotografia publicada en un llibre de Gerardo Iglesias, *Por qué estorba la memoria*, veiem un guerriller antifranquista, Nicanor Fernández, heròic lluitador asturià que morí afusellat el desembre de 1959, amb un Labora-Fontbernat a les mans (foto adjunta).

Com és possible que el subfusell Labora-Fontbernat arribés a la guerrilla antifranquista asturiana? L'autor de l'article on apareix aquesta informació és del parer que, entre finals de gener i començaments de febrer de 1939, moment en què els exiliats abandonaven Catalunya, es van crear dipòsits d'armes, que eren enterrats prop de la frontera francesa (i A. Cuadrado em va confirmar que, efectivament, en el pas de les tropes republicanes per la Vall de Camprodon, concretament a l'alçada de Coll d'Ares, els soldats es despenien de les armes). Segons l'autor de l'article, posteriorment aquestes armes van ser recuperades per lluitar contra els nazis o per a la invasió de la Vall d'Aran. Finalment, grups d'aquestes forces devien arribar fins a Astúries duent aquestes armes.

Jo crec que sí que van arribar alguns exemplars de Labora-Fontbernat al front però, en veure la seva poca utilitat per a la guerra de trinxeres (l'abast efectiu d'un subfusell és curt) es van fer servir per a altres objectius com, per exemple, per al combat urbà i les escortes.

4.12. ACTUALITAT DE L'ARMA

Què se'n va fer de totes les unitats fabricades? Com ja hem comentat en l'apartat anterior, no és descabellat pensar que alguns models de Labora-Fontbernats foren, com tantes altres armes, llençades a les cunetes dels camins quan part de la població civil es va veure obligada a exiliar-se. Altres van anar a parar, com ja és sabut, a mans de les tropes nacionals i des d'allí se n'ha perdut el rastre.

Queden encara exemplars del Labora-Fontbernats? Un cert misteri ha envoltat sempre aquesta arma, com es pot deduir de la lectura d'aquest treball. Si els estudiosos no s'han posat d'acord en el nombre d'unitats

fabricades ni en el seu ús com a arma de combat, més difícil resulta encara poder respondre la pregunta d'aquest apartat. Tampoc són freqüents les fotografies de l'època que mostrin un Labora-Fontbernat. Actualment, quasi no en queden exemplars; sabem, però, que el Ministeri de Defensa (en la "Fàbrica de Armas de Palencia") en guardava, almenys fins al 2010, un exemplar, que algun museu de Catalunya –com el Museu de Montjuïc– n'exposa un exemplar i que al Museo del Aire de Madrid hi ha un expositor d'armes de la Guerra Civil, una de les quals és el subfusell Labora-Fontbernat. A més, em consta que són peces valuoses de col·leccionistes, algunes en perfecte estat d'ús, i d'altres inutilitzades per al tir, que guarden i protegeixen com si es tractés d'un tresor prohibit. I jo, que he tingut la sort de poder-ne tenir una a les mans, en puc donar fe.

La política actual referent a la possessió d'armes sense declarar és molt estricta: si les forces de l'ordre són coneixedores de l'existència d'un exemplar històric no declarat, procedeixen a la seva inutilització, és a dir, a la destrucció de peces fonamentals de l'arma que redueixen dràsticament el seu valor, o fins i tot l'eliminen. Considero, personalment, que aquesta mesura és completament injusta, ja que aquestes armes són objectes històrics de gran valor patrimonial. En el cas concret del Labora-Fontbernat, és una part de la història de la Guerra Civil a Catalunya, un fragment del passat del qual la gent hauria de ser coneixedora.

5. CONCLUSIONS

Al llarg del treball he anat responent les preguntes que havia plantejat al començament. Les recordo:

- Quan van sorgir les indústries de guerra? Per quina raó? Com estaven organitzades? On estaven? Hi treballava molta gent? Per quin motiu se'n desconeix majoritàriament la seva existència?
- Per què a Olot hi havia una fàbrica d'armes? Què produïa exactament? En queda algun vestigi? Els olotins saben que va existir? Queda algun antic treballador viu? Quin record en té d'aquella experiència?
- Com era el Labora-Fontbernat? Per quin motiu van decidir fabricar-lo? En queda algun exemplar?

Però crec que en aquest moment del treball, cal donar un pas més i fer una valoració del que van suposar la Comissió d'Indústries de Guerra i la fabricació del subfusell Labora-Fontbernat.

SOBRE LA CIG

1. Un fet objectiu que es desprèn de tot aquest període és que les indústries de guerra van suposar una reconversió de la indústria de Catalunya. I que el govern de la Generalitat era conscient que les noves indústries servien en el futur per transformar la situació de la indústria a Catalunya i, de retruc, d'Espanya. Aquest pensament es posa de manifest moltes vegades en els documents de l'època; per exemple, en *L'obra de la Comissió de la indústria de Guerra*, J. Tarradellas afirma, arran d'una vella fàbrica de paper d'estrassa reconvertida en fàbrica de cel·lulosa: "*I quan Catalunya torni a gaudir de temps de pau, la fàbrica de cel·lulosa servirà per a la producció industrial de pasta per al paper amb la qual cosa s'estalviarà una de les més importants i més quantioses importacions de la nostra indústria*". O, més endavant, en el mateix informe, es pot llegir, arran d'una fàbrica productora de "fosgè", que "*amb aquest producte Catalunya i Espanya podran independitzar-se de tots els colorants estrangers, i àdhuc es podran obtenir carburants sintètics per al cas que manqués benzina*".

2. Encara que tot el projecte de les indústries de guerra acabés malament, aquest és un moment de la història recent de Catalunya del qual ens hem de sentir orgullosos per tot el que va suposar. I, en canvi, no únicament no s'han valorat com calia els resultats i els esforços realitzats per la indústria de guerra a Catalunya, sinó que, a més a més, aquells que en foren protagonistes han estat uns desconeguts fins fa poc. Com deia el director de TV3 arran de la presentació del documental *Del pintallavis a la bala*, molts dels treballadors encara vius no havien estat mai interrogats respecte al seu pas per les fàbriques de guerra. Fent nostres les paraules de J. Tarradellas en el *Report d'actuació*: "*La indústria catalana, durant aquests catorze mesos, ha realitzat una veritable epopeia de treball i de profunda intel·ligència, i Catalunya haurà d'estar agraïda per*

sempre més a tots aquests treballadors que amb llur entusiasme, amb llur esforç i moltes vegades amb el sacrifici de llur pròpia vida, han treballat per tal d'ajudar els nostres germans que lluiten al front i de possibilitar la victòria que el nostre poble espera i es mereix. A tots ells la nostra gratitud i el nostre homenatge”.

3. J. Tarradellas parla en els seus informes de la disposició entusiasta dels treballadors de les fàbriques i tallers (*“Hi havia, naturalment, l'entusiasme popular, l'abnegació de l'element productor disposat a no regatejar esforços de cap mena, la col·laboració desinteressada i valuosa de l'element facultatiu i tècnic que aportava el seu saber i la seva voluntat sincera”*. Extret de *L'obra de la Comissió de la Indústria de Guerra*). Però els testimonis de l'època opinen que els interessos dels operaris eren molt diversos. Dit d'una altra manera, no tots treballaven per defensar la República.

4. Sense restar mèrits, la CIG no va crear una veritable indústria de guerra, en la mesura que només va produir determinats tipus d'armes i, en canvi, no va ser capaç de fabricar canons o avions, ni de produir tancs en sèrie, armes fonamentals si es vol guanyar una guerra. És pot afirmar, això sí, que la CIG va saber crear una indústria armamentística auxiliar.

A més, la CIG no va ser capaç d'abastir les necessitats reals dels fronts de guerra, entre altres coses perquè al període inicial de formació i de creació de noves empreses –moment d'assajos i experiments, algunes vegades fallits- s'hi van sumar els nombrosos problemes financers i de matèries primeres. Sense oblidar que, al cap de dos anys, va ser eliminada de manera fulminant pel govern de la República. Dit d'una altra manera, la CIG no va tenir prou temps ni prou mitjans per consolidar-se com a sector industrial.

5. Els protagonistes principals de la situació armamentística republicana, el Govern Central, la Generalitat i els sindicats, especialment la CNT, van lluitar per controlar les indústries de guerra. I cap d'ells, com diu P. Pagès, però, va guanyar. Primerament, va ser la Generalitat i el seu aliat, el poderós sindicat de la CNT, qui va perdre la batalla. I després, també la perdé el Govern Central qui, en part per la seva pròpia incompetència i actitud, es va obstinar a fer-

se càrrec de la zona industrial més important de la República: Catalunya. I tot allò que la Generalitat i la CNT havien construït es va desfer: no pas de cop, però sí paulatinament i definitivament. Tot l'entramat de fàbriques creades per la Generalitat no va poder estar a l'alçada de les necessitats, i no pas únicament per qüestions materials, sinó també a causa del conflicte polític de rereguarda.

6. La manca d'informació sobre molts tallers i fàbriques impedeix un estudi aprofundit centrat en les indústries de guerra a Catalunya. El primer motiu d'aquesta situació ve donat per la mateixa naturalesa del tema en qüestió: en un estat de guerra s'han d'amagar al màxim les dades. Un cop més, ens remetem als informes de J. Tarradellas, que més d'una vegada fa notar el secretisme que envoltava les activitats de la CIG: *“El tema delicadíssim, ens priva de poder donar detalls de com s'aconseguí, a còpia de treballs laboriosos, la instal·lació a Catalunya, en dues grans poblacions industrials de la nostra terra, de dues fàbriques d'avions de caça i de bombardeig (...)”*

I la desaparició de la quasi totalitat dels treballadors de les indústries de guerra –aquest és el cas dels treballadors de la F-15 d'Olot– impedeix que els testimonis orals supleixin la manca de testimonis escrits.

L'oblit, conscient o inconscient, de les institucions governamentals –que tampoc no han manifestat cap voluntat expressa de fer una recerca exhaustiva del que va ser aquesta empresa a la història catalana–, ha estat un altre motiu de les dificultats en la recerca d'informació. Però malgrat totes les carències bibliogràfiques explicitades, també hi ha altres fonts d'informació que podrien ser consultades però que sobrepassen les expectatives del meu treball : la Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo (Madrid) disposa d'un impressionant arxiu de la CNT i la FAI, originalment guardat a l'Institut Internacional d'Història Social d'Amsterdam, on es recullen fets esdevenuts a Espanya i a Catalunya durant la Guerra Civil. I no s'ha d'oblidar que el sindicat de la CNT va ser uns dels pilars fonamentals de la CIG i que el seu punt de vista podria complementar les informacions llegades per J. Tarradellas.

SOBRE LA F-15

1. La meva experiència amb persones relacionades amb la F-15 m'ha revelat que, majoritàriament, presenten una predisposició a passar pàgina i a aparcar uns fets històrics que els resulten llunyans, aliens o, fins i tot, dolorosos per diversos motius. És una actitud comprensible perquè del que es tracta és d'oblidar un episodi de la Guerra Civil que, en el millor dels casos –i ja sabem que van predominar les conseqüències negatives–, va provocar un daltabaix en la vida de moltíssimes persones. Els testimonis indirectes que queden d'aquell moment no en són una excepció.

2. Però en l'extrem d'aquest posicionament, sorprèn encara més el desconeixement de l'existència d'aquesta fàbrica per part de la majoria de la gent, inclosos els olotins. Això, un cop més, confirma l'escassa, per no dir nul·la, difusió que s'ha fet de les Indústries de Guerra a Catalunya. Tampoc no falten comentaris difosos per les xarxes socials, que posen en dubte que Olot tingués una fàbrica d'armament.

SOBRE EL SUBFUSELL LABORA-FONTBERNAT

1. La fabricació d'un subfusell nou, en lloc de fabricar-ne un amb llicència o de copiar-lo directament, va ser clarament una forma de demostrar la capacitat de les indústries de guerra a Catalunya. La urgència de la guerra i l'improvisat entramat industrial militar de la zona no afavorien la creació d'una arma com el Labora-Fontbernà. El fet, a més, que s'utilitzessin en la seva acurada fabricació màquines i recursos tal vegada desproporcionats, corrobora l'opinió manifestada per més d'un estudiós, segons la qual el Labora-Fontbernà va ser fill de la política "independentista" de la Generalitat i de les seves indústries de guerra.

2. El Labora-Fontbernà era una arma ben feta, de disseny elegant, però que, com certs estudiosos han manifestat, per exemple l'historiador Gabriel Cardona, no resolía les necessitats de la batalla. Recordem que els subfusells, per les seves característiques, són armes de combat urbà, i no són útils a l'hora de disparar a llargues distàncies des de les trinxeres.

3. La disparitat i diversitat d'informacions relatives al subfusell Labora-Fontbernat, que no poden ser empíricament contrastades amb exemplars d'armes (no oblidem que, llevat d'algunes mostres de Labora-Fontbernat exposades en alguna vitrina d'algun museu, els escassos subfusells existents resten amagats, ja que són objecte d'inutilització per part de les forces de l'ordre), fan que molts aspectes de l'arma resultin confusos. Per exemple, un dels dubtes que no he sabut resoldre, malgrat la documentació que he consultat, és si la versió Labora va ser únicament produïda als Tallers Labora de Barcelona. I la F-15 d'Olot va fabricar exclusivament la versió Fontbernat? Quina es va crear abans? No sempre les dades consultades coincideixen. I encara més: A. Cuadrado em va arribar a comentar que, abans del Labora i el Fontbernat, va existir una altra versió d'aquest subfusell, la qual presentava problemes diversos que van ser solucionats posteriorment. Però no he trobat cap document escrit sobre aquesta tercera versió de l'arma; únicament he pogut llegir expressions del tipus: “una primera tanda d'armes” que hi fan referència.

Quan vaig començar aquest treball, ja sabia que seria dur enllestir-lo. Malgrat el meu interès pel tema, en alguna ocasió em vaig sentir cansat i avorrit. Però tot aquest esforç s'ha vist recompensat.

Un dels premis ha estat el coneixement de molts fets importants del passat que fins aquest moment ignorava. I alguns d'ells m'han estat tramesos acompanyats d'allò que se'n podria dir “el factor humà”: penso, per exemple, en l'entusiasme amb què A. Cuadrado rememorava el passat del seu pare, l'emoció difícilment explicable que hom experimenta quan té entre les mans papers que han estat curiosament conservats durant tants anys i escrits per gent que ha fet la història, o la satisfacció de trobar les restes d'un antic taller de guerra –sentiment comparable a la recerca del tresor– passejant pels carrers d'Olot.

Una altra de les coses que he assolit és haver après a investigar en el sentit literal de la paraula ja que, després d'informar-me, he hagut de decidir entre un ventall d'opcions i m'he equivocat algunes vegades, però he intentat trobar una solució als errors comesos. I quan no hi ha hagut més remei, he hagut d'abandonar una idea tot i que, aparentment, era prome-

tedora, i he cercat una altra via d'investigació. Puc dir, doncs, que el treball de recerca m'ha fet madurar intel·lectualment.

Per acabar, i com a cosa no menys important, l'elaboració del treball de recerca m'ha obligat a posar en marxa una sèrie d'actituds: ser pacient, no perdre l'esperança, ser imaginatiu i observador. Al cap d'un temps, hom percep que "creix" després d'haver solucionat un problema i que sorgeixen respostes amb més facilitat que abans. En definitiva, el treball de recerca també m'ha ajudat a desenvolupar un tarannà associat a la maduresa personal.

6. BIBLIOGRAFIA

6.1. LLIBRES, REVISTES, DOCUMENTS, DOCUMENTALS

BESSES, Montserrat, SANSA, Marc, Documental *Del pintallavis a la bala: La indústria de guerra a Catalunya*, TV3, 2008.

DE MADARIAGA FERNÁNDEZ, Francisco Javier, *Las industrias de guerra de Catalunya durante la Guerra Civil*. Tarragona, Universitat Rovira i Virgili, tesi doctoral inèdita, 2003.

HOUON, Jean, «Le pistolet-mitrailleur. Labora», *La Gazette des armes*, n° 304, p 29-31.

MANRIQUE GARCÍA, José M., MOLINA FRANCO, Lucas, *Las armas de la Guerra Civil Española*, Madrid, La esfera de los libros, 2006, p. 104-109, 560-566.

PAGÈS BLANCH Pelai, «La Comisión de la Industria de Guerra de Catalunya», *Ebre* 38. *Revista Internacional de la Guerra Civil (1936-1939)*, 3, p. 43-64

PUJIULA RIBERA, Jordi, «Les transformacions econòmiques», a *Dictadura, República i Guerra civil*. Olot, Ajuntament d'Olot i Diputació de Girona (Quaderns d'Història d'Olot, n° 8), 2005, p. 72-75

PUJIULA RIBERA, Jordi, «La indústria de guerra», a *La Guerra Civil a Olot*

(1936-1939). *Recull d'articles*, Olot, Fundació Pere Simón, 2000, p. 56-57.

SIERRA E., AVILA C., «Subfusil Labora», *Armas y Municiones*, p. 66-68.

TARRADELLAS, Josep *La Indústria de Guerra a Catalunya (1936-1939)*, Lleida, Pagès Editors, 2007.

VALERI, Xavier, *Uns altres temps, una altra Garrotxa*, Olot, Impremta Costa, 1995, p. 44-49.

AUTORS DIVERSOS, *Indrets d'una guerra (1936-1939). Recull de conferències*, Sant Just Desvern, Edició Secció Excursionista de l'Ateneu Santjustenc (SEAS), 2010.

AUTORS DIVERSOS, *La guerra civil a Catalunya (1936-1939), volum 3: Catalunya, centre neuràlgic de la guerra, i volum 4: Derrota, ocupació militar i exili*, Barcelona, Edicions 62, 2004.

Arxiu Montserrat Tarradellas Macià, Documentació diversa.

Arxiu Comarcal de la Garrotxa, Padrons de contribució industrial del Fons Ajuntament d'Olot.

6.2. WEBS

Indústria de Guerra a Catalunya

http://es.wikipedia.org/wiki/Industria_de_Guerra_en_Catalu%C3%B1a
(consulta: 27 de setembre de 2012)

<http://grupsderecerca.uab.cat/vidaguerra/es/content/archivo-tarradellas>
(consulta: 8 de novembre de 2012)

Armes

<http://es.wikipedia.org/wiki/Subfusil> (consulta: 3 de març de 2013)
<http://www.allmilitaryweapons.com/2011/07/list-of-submachine-guns->

smg.html (consulta: 15 d'octubre de 2012)

Armes de la Guerra Civil

<http://www.sbhac.net/Republica/Fuerzas/Armas/Mitos.htm> (consulta: 12 de desembre de 2012)

<http://www.laretirada.com/> (consulta: 18 de setembre de 2012)

<http://www.catalogacionarmas.com/index.asp> (21 d'abril de 2013)
<http://www.sbhac.net/Republica/Fuerzas/Armas/Infanteria/Subfusiles/Subfusiles.htm> (consulta 7 de novembre de 2012)

Subfusell Labora-Fontbernat

http://pediaview.com/openpedia/9mm_Bergman/Bergman-Bayard (12 de maig de 2013)

<http://www.armas.es/articulos/subfusiles/30015-qnaranjeroq-y-qlabora-qdos-subfusiles-republicanos.html> (2 de febrer de 2013)

http://industriesdeguerra.blogspot.com/2006_02_01_archive.html (5 de juny de 2013)

Imatges antigues d'Olot

<http://imatgesgarrotxa.olot.cat:8107/> (consulta: 18 de juliol de 2013)

6.3. VISITES

Dues visites al domicili i museu particular d'Alexandre Cuadrado Puig a Camprodon. (3 de juliol de 2012 i 10 de març de 2013)

Visita i consulta de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià (3 de maig de 2013)

Visita de la seu d'Olot TV (27 de juny de 2013)

Visita i consulta de l'Arxiu Comarcal Alt Empordà (1 de juliol de 2013)

Consulta de la Biblioteca Fages de Climent de Figueres (1 de juliol de 2013)

Visita i consulta de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa (11 de juliol de 2013)

Recorregut històric per Olot buscant els tallers de la F-15 (11 de juliol de 2013)

Recerca de les restes dels Tallers Confederals Labora, al carrer Badal n° 20 de Barcelona (26 de juliol de 2013)

Entrevista a Matias Castanyer a Olot (10 d'agost de 2013)